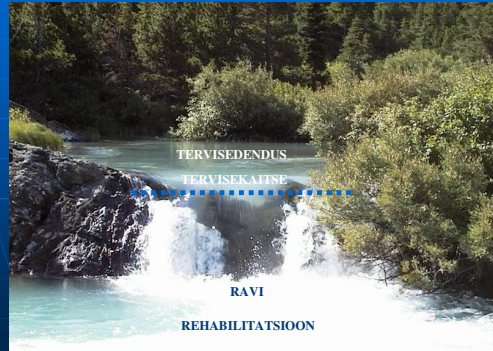

Tervisedenduse kontseptsioonid

Anu Kasmel
Tartu Ülikool

Tervisesüsteemide paiknevus

Patogenees

Pathos (ladina) = haigus, kannatus
Genesis (kreeka) = „sünd“,
„looming“, „põhjus“, „algus“,
„areng“

Patogenees = haiguse areng

Põhiküsimus:
Mis põhjustab haiguse arengu/tekke?

Salutogenees

Salutis (ladina) = tervis
Genesis (kreeka) = „sünd“,
„looming“, „põhjus“, „algus“,
„areng“

Salutogenesis = tervise areng
Salutoloogia = teadus tervise
arengust

Põhiküsimus:
Mis põhjustab tervise arengu/tekke?

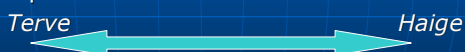
Salutogeneesi kontseptsioon

Antonovski (1923-1994)

- „salus“ - heaolu ja tervis, „genes“ - areng.
- paradigma nihkumine haigusekeskselt patogeneesi mudelilt tervisekesksele salutogeneesi mudelile, mis keskendub ressursside olemasolule ja on suunatud tervise arengule (Bengel et al., 1999).

Salutogeneesi põhielemus

- Tervis ja haigus ei ole kaks vastandlikku fenomeni
- Tervis ja haigus paiknevad ühejärjepidevalt muutuva multidimensionaalse kontiiniumi/telje poolustel

Antonovski kirjeldab salutogeneesi järgmiselt:

- "... mu fundamentaalses filosoofilises ettekujutuses jõgi on kui eluvool. Keegi ei jaluta selle kallastel turvaliselt. Veelgi enam, mulle on selge, et jõgi on suures osas reostunud nii kujundlikult kui tegelikult. Jõgi võib hargneda. Mõned harud võivad olla rahuliku vooluga, mõned aga kärestikulised. Kogu mu töö on vastuse otsimisel pühendatud järgmisele küsimusele: "Ükskõik, kes selles voolus on, ükskõik millise taustaga ta on – ajalooliselt, sotsiaal-kultuuriliselt ja füüsilise keskkonnatingimuste poolt - Mis tingib ta võime selles voolus hästi ujuda?" (Antonovski, 1987).

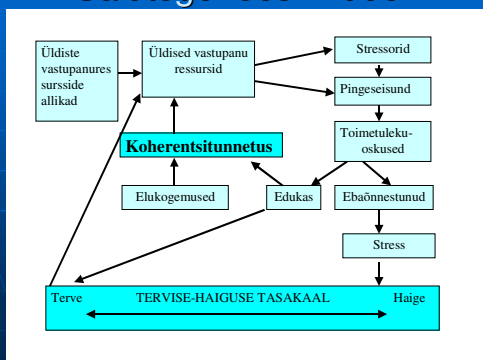
Assumptions of salutogenesis

- Positive definition of health
- Criticism on the pathogenic model
- Resource orientation
- Focus on health-creating and -maintaining factors
- Holism
- Concentration on acquisition of skills
- Emphasis on environmental aspects

Koherentsuse tunne - globaalne orientatsioon, mis väljendub inimese kindlustundes, et

- 1) sisemised ja välised muutused ta elu jooksul on ootuspärased,
- 2) ressursid nende muutustega hakkama saamiseks on olemas ja
- 3) nende muutustega hakkamasaamine vääriv investeeringuid ja pühendumist.

Salutogeneesi mudel

Salutogeneesi ja patogeneesi mudeli peamised iseloomustavad jooned

Võrdlusalaspektid	Patogeneesi mudel	Salutogeneesi mudel
Süsteemi eneseregulatsioon	Tasakaal	Ebapüsivus
Tervise ja haiguse mõisted	Vastandlikkus	Järjepidevus
Tervisekontseptsiooni ulatus	Haiguse süvenemine	Ressursside taastumine
Tervise ja haiguse põhjused	Riskifaktorid, distressorid	Patsiendi elukäik
Stressorite toime	Haigust arendav	Tervist arendav
Sekkumine	Ravi (võlujõud)	Aktiivne adaptatsioon, ressursside arendus, riskide maandamine

Terminitest

- **Tervisedendus** - Kunst ja teadus, mis võimaldab inimestel suurendada kontrolli oma tervisemõjurite üle ja seega parendada oma tervist.

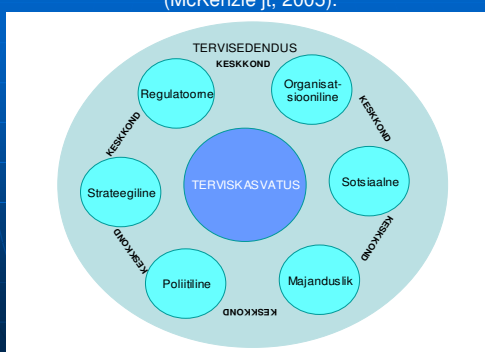
Ottawa Charta, 1986

Tervise arendus ehk tervisedendus

- Tervisedendus üldises tähenduses kirjeldab riigi (reguleerib võimalusi tervisele), turumajanduse (loob tervisevõimalusi ja -probleeme) ja paikkonna gruppide (mis individuaalsete valikute ja kollektiivse tegevusega mõjutavad nii riigi otsuseid, turumajandust, kui ka iseenda tervist) suhteid. Tervisedendus püüab neis suhetes tervist toetavaid muudatusi saavutada.
- Tervisedendust mõistetakse kui protsessi aitamaks inimestel saavutada kontroll oma tervise üle.

Tervisedendus ja terviskasvatus

(McKenzie jt, 2005).

Tervisedenduse peamised funktsioonid

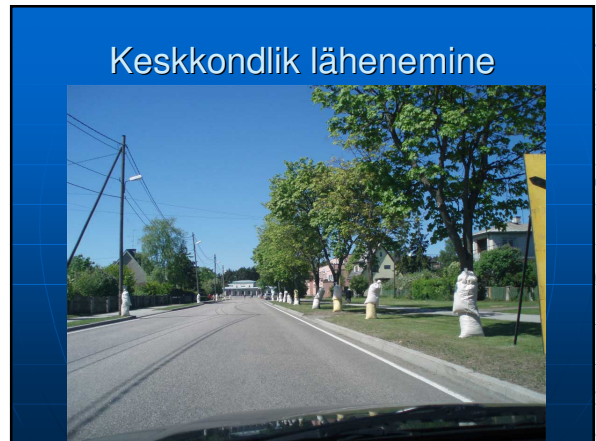
- Teha tervislikud valikud kergeimaks valikuteks;
- Teha tervis igaühe tegevusvaldkonnaks;
- Kindlustada võrdsed võimalused igaühele.

Erinevad lähenemised tervisedenduses

- meditsiiniline
- käitumuslik
- kasvatuslik
- võimestumisele suunatud
- sotsiaalsele muutusele suunatud
- kliendikeskne lähenemine

Meditsiiniline lähenemine

Tervisekontseptsiooni kolm erinevat käsitlust (Labonte, 1993).

	Meditsiiniline lähenemine	Käitumuslik lähenemine	Sotsiaal-ökoloogiline
Tervise mõiste	Biomeditsiiniline; Haiguse puudumine; Puue;	Meditsiiniline ja funktsionaalne võimelisus; personaalne heaolu; tervislik eluviis;	Meditsiiniline pluss käitumuslik pluss elukvaliteet ja sotsiaalsed suhted;
Tervist seletus	Patoloogia; Füsioloogilised riskitegurid;	Füsioloogilised ja käitumuslikud riskitegurid	Meditsiinilised, käitumuslikud ning sotsiaal-ökoloogilised tegurid;
Sekkumise siht	Kõrge riskiga individid;	Kõrge riskiga grupid;	Keskonna areng
Edukuse kriteerium	Suremuse langus; haigestumus;	Käitumisindikaatorid;	Sotsiaalse sidususe (kapitali) näitajad; Elukvaliteet;

Võimestumine ja võim

- Võimestumise olemus seisneb võimu ülekandmises;
- Võim on võimelisus olukorda kontrollida, mis annab võimaluse oma keskkonnas teataval viisil toimida ja käituda. *Pinderhuges, 1983*
- Mitte võim 'kellegi üle' vaid võim 'kellegagi koos'.

O'Neill, 1992

Võim kellegi üle

- Võimelisus mõjutada teiste tegemisi ka vastu nende endi tahtmist;

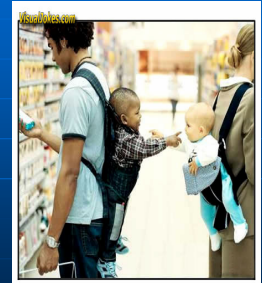
- Autoritaarsus
- Jõud
- Manipuleerimine
- Sundimine
- Üks võidab/teine kaotab:
- Ebaterve konkurents
- Sotsiaalse sidususe langus

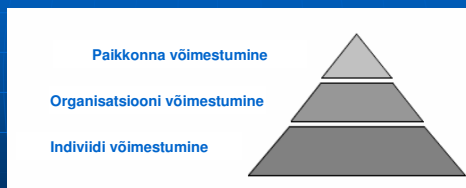
Võim koostööst

- Võimelisus arendada indiviidi kindlustunnet, väärikust ja enesekindlust.
- Kasvav ja laienev;

- **Kõik võivad olukorrast;**
- Kasvab sotsiaalse usaldus, teadmised, vastastikune toetus.

Võimestumise tasandid

Võimestumine

protsess ja tulemused

- **Indiviidi tasand** – osavõtt paikkonna tegevustest, kuuluvus grüppidesse, võrgustikesse;
- **Organisatsiooni tasand** – kollektiivne otsustamine, jagatud juhtimine, organisatsiooniline tegevus;
- **Paikkonna tasand** – juurdepääs ressurssidele, poliitiline mõjuvõim, intersektoraalne tegutsemine;
- **Individuaalne** – situatsioonispetsifiline tunnetatud kontroll, ressursside mobilisatsioonioskused, emotsionaalne seotud;
- **Organisatsiooniline** – organisatsiooniliste võrgustike areng, organisatsiooni kasv, debattide hulk ühistel teemadel;
- **Paikkonna tasand** – pluralismi ilmingud, koalitsioonide olemasolu, juurdepääs ressurssidele, sektoritöövõim, ühised jõupingutused.

Paikkonna/kogukonna suutlikkus

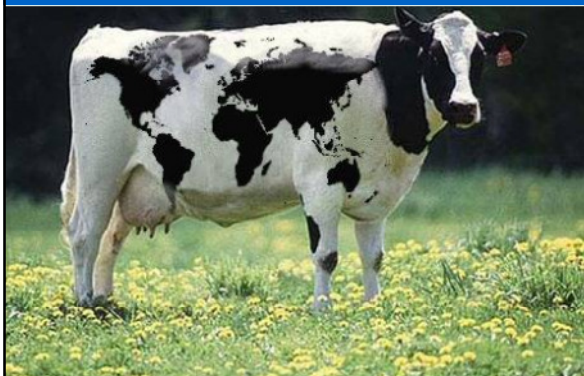
– see on paikkonna võimelisus

- 1) määratleda ja planeeritult lahendada paikkonna ühiseid sotsiaalseid-, tervise- ja keskkonnaprobleeme (Goodman, 1998; McLeroy, 1996);
- 2) võimelisus koostöös kasutada teadmisi, oskusi, süsteeme ja ressursse, mõjutamaks paikkonna ja seal elavate indiviidide tervist ja elukvaliteeti positiivses suunas (Rogers, Howard-Pitney, Lee, 1995);
- 3) on ressursside kogum, mis kombineerides parandab paikkonna võimelisust aratunda, hinnata ja lahendada probleeme (Bush, Dower, Mutch, 2002).

Salutogeneesi ja patogeneesi mudeli peamised erinevused (Noack, 1997).

Võrdlusaspektid	Patogeneesi mudel	Salutogeneesi mudel
Süsteemi enese-regulatsioon	Tasakaal	Ebapüsivus
Tervise ja haiguse mõisted	Vastandlikkus	Järjepidevus
Tervisekontseptsiooni ulatus	Haiguse süvenemine	Ressursside taastumine
Tervise ja haiguse põhjused	Riskifaktorid, distressorid	Patsiendi elukäik
Stressorite toime	Haigust arendav	Tervist arendav
Sekkumine	Ravi (võlujõud)	Aktiivne adaptatsioon, ressursside arendus, riskide maandamine

Salutogenees - mis on tähelepanu keskmes

Peamised erinevused meditsiinilisel ja rahvastiku tervise mudelil

- Fookus individile
- Lähenemine negatiivsuse/probleemi /defitsiitsuse kaudu
- Teenuse pakkuja
- Koolitus, teenus
- Madal sihtgrupi kontrollivõimalus
- Fookus riskifaktoritele
- Fookus riskigruppidele
- Ravi/Ennetus
- Fookus grupe/pop.-le
- Lähenemine tugevuste/ suutlikkuse/võimelisuse kaudu
- Meeskond
- Suutlikkuse arendus
- Suur kontrollivõimalus
- Fookus tervise indikaatoritele
- Fookus asjaosaliste kaasatusele
- Edendus/arendus

Peamised erinevused meditsiinilisel ja rahvastiku tervise poliitikal

- Tervishoiu valdkonna ulatuse laiendamine;
 - Haiguste ennetamise täiustamine
 - Tervishoiuteenuste kvaliteedi parendamine;
 - Tervishoiuteenuste koordineerimise parendamine.
 - Sotsiaalse turvalisuse arendus;
 - Tervise- ja sotsiaalteenuste integratsioon;
 - Sotsiaalse sidususe, kaasatuse ja suutlikkuse arendus;
 - Tervisedenduse süsteemi loomine.
- Tervishoiusüsteemi SUUTLIKKUSE arendus**
- Tervisesüsteemi SUUTLIKKUSE arendus**

Paradigma nihe muutuste mõõtmisel

Meditsiiniline mudel

- Positivistlik
- Traditsiooniline epidemioloogia
- Sihtgrupikeskne

Indikaatorid:

- Haigestumus
- Suremus
- Bioloogilised riskifaktorid
- Käitumuslikud riskifaktorid , jmt.

Sotsiaalne mudel

- Konstruktivistlik
- 'Uus' epidemioloogia / Kontekstikeskne lähenemine /asjaosaliste kaasamine uuringutesse

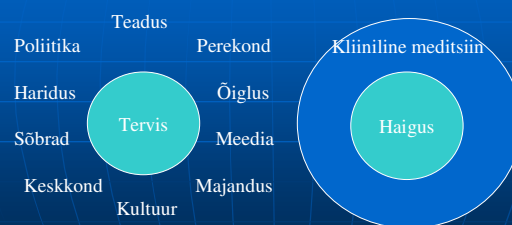
Indikaatorid:

- Sotsiaalsed kapitali indikaatorid
- Suutlikkuse indikaatorid
- Varajane areng (EDI)
- Terviseindikaatorid, jmt

Edukuse indikaatorid

Tervise-indikaatorid	Terviseõjurite indeksid ja indikaatorid	Paikkonna suutlikkuse indikaatorid
keskmine eeldatav eluiga tervena elatud aastad	- Sotsiaalne kapital - võrgustikud	MAKROTASAND - Poliitiline tahe - Ressursid
subjektiivne tervisehinnang	- sotsiaalsed normid	- Toetavad organisatsioonid - Koolitusvõimalused
lapse varajane areng (EDI)	Sotsiaalne usaldus - toitumine - kehaline aktiivsus - suitsetamine - alkoholi kasutamine - turvakäitumine - seksuaalkäitumine	MESOTASAND - Paikkonna aktiveeritus - Paikkonna pädevus - Struktuurid/korraldus - Toetav keskkond/ressursid
		MIKROTASAND Pädevus, oskused, suhtumine, ressursid

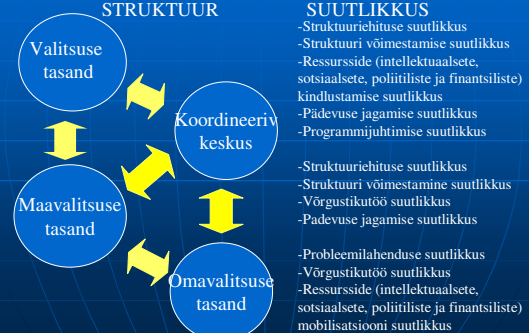
Tervise arengu sotsiaalne süsteem

Paikkonna suutlikkuse valdkonnad (domeenid) ja indikaatorid

- **Paikkonna aktiveerumine** (osavõtt, liidrite olemasolu, gruppide ja võrgustike olemasolu)
- **Paikkonna pädevus** (teadmised ja oskused vajaduste analüüsiks, tõendus põhiste lahenduste elluviimiseks ja tegevuste/tulemuste hindamiseks)
- **Probleemilahenduste juhtimise oskused** (meeskonnatöö, paindlikkus, juhtimisoskused, kaasamisoskused)
- **Toetava keskkonna loomine** (poliitiliste otsuste mõjutamise, finantsressursside hankimise, sihtgruppide ja võrgustike koolituste ja sotsiaalsete suhete arenduse oskused)

Erinevate tasandite probleemilahenduse suutlikkus

Tervisedenduse suutlikkuse arenduse peamised domeenid

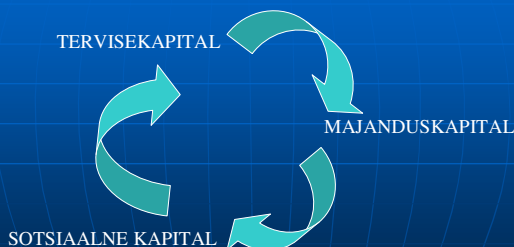
- Infrastruktuuride loomine
- Probleemilahenduse oskuste tagamine
- Järjepidevuse kindlustamine
- Organisatsioonist arengut
- Töötajate professionaalset arengut
- Ressursside kindlustamist
- Visiooniga juhte
- Partnerlust

Kas meil kõike seda on?

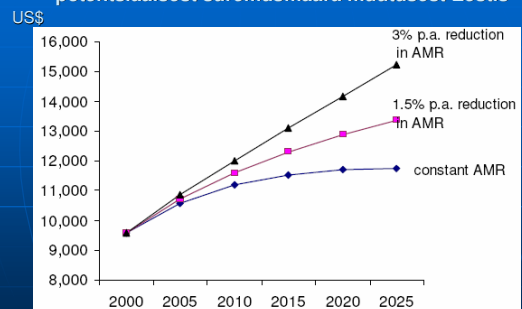
Levinud müüdid

- Rahvastiku tervis paraneb kui majandus paraneb;

Ühiskonna kapitali arenguring

Kolm tulevikuprognosi SKP per capita arengus sõltuvalt potentsiaalsest suuremusest muutusest Eestis

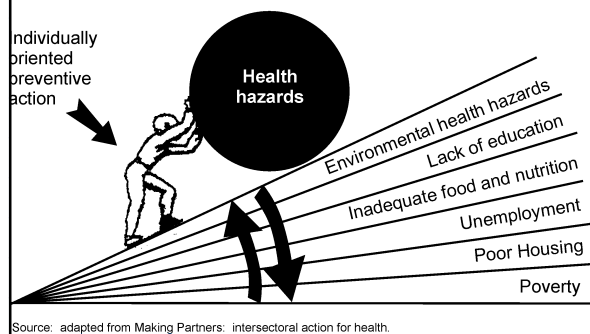

Allikas: The economic consequences of ill-health WHO/SM/PRACTIS, 2006.

Levinud müüdid

- Rahvastiku terviseolukorda muudab peamiselt indiviidide teadlikkus tervisekäitumisest;

The Health Gradient

Source: adapted from Making Partners: intersectoral action for health.

Levinud müüdid

- Mitmed haiguste ennetusele suunatud tegevusstrateegiad moodustavad riikliku strateegia;

Levinud müüdid

- Tervisedenduses võib töötada igaüks ilma eelneva väljaõppeta.

